



# Informatiebulletin

No. 25 / April 2008

Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort

## Bij het 25<sup>e</sup> nummer van dit blad

Nadat op 28 maart 2000 de Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort was opgericht, kwam een stroom werkzaamheden op gang. Er volgde een grote herdenking met de opening van een nieuw herinneringsgebouw, waarin de authentieke historische muurdelen met gerestaureerde fresco's zaten. Een wetenschappelijk onderzoek startte, drie jaar later resulterend in een wetenschappelijk boek. Door de Tweede Kamer van de Staten-Generaal werd de erkenning "van nationale betekenis" verleend zodat subsidie kon worden verkregen. Het eindresultaat is bekend: een in waardigheid herstellende gedenkplaats met monument, waarin Kamp Amersfoort en zijn gevangenen weer aandacht krijgen. Gerechtigheid, want die plaats had nooit aan de aandacht mogen ontsnappen, die kamplocatie had nooit vergeten en verwaarloosd mogen worden.



De groeiende achterban had behoefte aan meer informatie. Een periodiek blad leek nodig. Zo verscheen in april 2001 het eerste Informatiebulletin, nu in april 2008 het 25<sup>e</sup>! Wederom met informaties over belangrijke stappen. De uitbreiding van het terrein is begonnen, waarbij unieke sporen van de oorlog worden geconserveerd en dienstbaar gemaakt aan de educatie. Per 1 april is de Loes van Overeem-laan een blijvend eerbetoon aan een moedige en lang vergeten vrouw. Een documentaire film komt er aan en zal op 28 juni 2008 aanvang 14.30 uur in première gaan (noteert u de datum al vast?). Een nieuwe directeur zal als kapitein op een schip de stichting de volgende fase ingeleiden, de oude wenst vaarwel na de filmpremière.

Een nieuwe fase? Jazeker, het pionierschap is voorbij. Verankering van alles wat bereikt is moet continuïteit geven. Maar de plaats en de positie van de stichting moet opnieuw verwoord worden, de taakstelling voor de komende decennia moet worden geactualiseerd en naast het herdenken en leren (educatie) moet inhoud en vorm aan het aspect bezinning worden gegeven. Onder de inspirerende leiding van de nieuwe directeur, Maurits Nibbering, zal dit boeiende en nuttige werk nieuw impulsen krijgen met frisse uitstralingseffecten. Een sterk team van medewerkers en vrijwilligers zal daarbij als katalysator functioneren. Vanaf deze plaats wensen we Maurits Nibbering veel succes bij zijn komende taak. We zien zijn komst vol vertrouwen tegemoet.

Op zaterdag **19 april 2008** wordt om **14.00 uur de herdenking gehouden**. Nuttig? Zinvol? Of wordt het maar tijd "de oorlog" met pensioen te laten gaan? Ik vraag mij wel eens af of de herinnering aan dierbaren bij mensen zo gauw vergeten wordt. Zelfs de Eerste Wereldoorlog krijgt als geschiedenisobject meer belangstelling de laatste tijd, juist ook van jongere generaties. Daarom... komt u ook? Stuur uw aanmelding in voor een goede organisatie.

Op zaterdag **19 april 2008 om 20.00 uur** wordt de traditionele **herdenkingslezing** gehouden. Dit jaar over het doorgeven van "**levende geschiedenis**" aan de jeugd via kinderboeken, verzorgd door kinderboekenschrijfster **Martine Letterie**, onder andere via het zojuist verschenen boek "Oorlog zonder vader" dat mede over het kamp gaat. De ontluistering in het gezin waarvan de vader werd weggevoerd was groot. Het tweede deel van de lezing sluit daar op aan: "**Herdenken...? Ik weet het nou wel!**" Een dialoog over gevoelens, meningen en tegenstellingen, over jongeren en ouderen, over jonge en oude veteranen, over kamp- en andere oorlogsslachtoffers door Mark Lieshout (coördinerend aalmoezenier) & Manon Westenbroek (communicatiewerker) Veteraneninstituut. Actueel! Daarom: van harte aanbevolen, maar meldt u wel even aan! Meer details elders in dit blad.

Cees Biezeveld,  
Directeur.

**Op zaterdag 19 april 2008 wordt om 14.00 uur de Kamp Amersfoort-herdenking gehouden, om 20.00 uur de traditionele herdenkingslezing.**

**Benut de aanmeldingsformulieren!**

**Er is speciale aandacht voor de Sintí & Roma gevangenen van dat kamp.**

**ISSN 1574-2075**

Informatiebulletin

© Stichting Nationaal Monument  
Kamp Amersfoort

Opgericht 28 maart 2000  
Register Kamer van Koophandel  
Gooi- en Eemland: 32079321

Overname van artikelen of gedeel-  
ten daarvan wordt op prijs gesteld  
onder voorwaarde van bronver-  
melding. Bij artikelen die met © zijn  
gemarkeerd geldt een voorbehoud.

Loes van Overeemlaan 19,  
3832 RZ Leusden  
tel.: 033-4613129  
fax.: 033-4615695  
www.kampamersfoort.nl  
info@kampamersfoort.nl

bankrekening: 96 95 81 599  
ANBI erkend (8163.52.276)

Aan Informatiebulletin 25 werkten  
mee: redacteur K.Kreuning, redac-  
teur G. te Winkel en eindredacteur  
C. Biezeveld  
Tevens diverse gastschrijvers.

## Inhoudsopgave:

- 1 : Bij het 25<sup>e</sup> nummer van dit  
blad (directeur)
- 2 : Loes van Overeemlaan van  
start
- 2 : Première nieuwe film,  
afscheid directeur
- 3 : Programma herdenking  
19 april middag
- 4 : Programma avondlezing  
19 april
- 4 : Programma 4 & 5 mei  
(Nat.Herd./ Bevr.dag)
- 5 : Verslag opening expositie  
Titus Brandsma en Johannes  
Kapteyn 28 januari 2008
- 10: Levende geschiedenis:  
nieuw kinderboek over Kamp  
Amersfoort: Oorlog zonder  
vader
- 12: "Duitse herinneringen",  
gedicht A.P.Buys
- 13: Oude prenten, toch actueel!
- 14: Première De Pianist  
(theatervoorstelling)
- 15: Joodse Gevangenen in PDA (7)
- 16: Ontvluchtelingen uit het PDA (8)
- 16: Reacties op oproepen
- 17: Nieuwe oproepen
- 18: Oproep Kahla-dwargarbeiders
- 19: In Memoriam
- 20: Publieksrondleidingen 2008

# LOES VAN OVEREEMLAAN

Van 1943-1945 Hoofd van de Dienst Bijzondere Hulpverlening van het Nederlandse Rode Kruis

## “Loes van Overeemlaan” 19 april 2008 formeel onthuld.

Per 1 april 2008 zijn de straatnamen Appelweg (Leusden) en Laan '40-'45 (Amersfoort) vervallen en vervangen door de Loes van Overeemlaan. Na 63 jaar een eerbetoon aan deze moedige vrouw, die zoveel voor slachtoffers van de bezettingstijd heeft gedaan. Mede / vooral in Kamp Amersfoort. Haar humanitaire werk was zelfs in Europees verband gezien uniek. De naam van Loes van Overeem is en blijft onlosmakelijk verbonden aan de geschiedenis van dat kamp en via de straatnaam aan de gedenkplaats, uit diep respect voor haar.

Bij de komende Kamp Amersfoort-herdenking op zaterdag 19 april 2008 zal aandacht aan dit eerbetoon worden besteed. Aan het einde van de toespraak van oud-gevangene Nico van Hasselt zal deze, samen met oud-gevangene Wim Cats, het straatnaambordje tijdens de herdenking officieel onthullen. Beide oud-gevangenen kunnen dit in 2008 nog doen dankzij het werk van Loes van Overeem en haar hulptroepen toen in het Kamp Amersfoort. Er is geen betere manier denkbaar om uit te

dragen dat het werk van Loes van Overeem veel meer heeft omvat dan vaak is aangenomen.

Omdat er voortdurend vraag is naar de special over Loes van Overeem van het Informatiebulletin van januari 2007, is deze herdrukt. Deze herdruk zal tijdens de herdenking beschikbaar zijn voor de aanwezigen (in de hal bij het DHV-concern bij het informele samenzijn).

Voor geïnteresseerden is deze brochure nu al af te halen tegen een vergoeding van € 2,- eventueel thuis te sturen per post tegen een onkostenvergoeding van € 4,-, over te boeken naar de bankrekening 96 95 81 599 van de stichting onder vermelding “Special Overeem”.

De invoering van de nieuwe straatnaam per 1 april 2008 brengt een nieuw postadres mee!

Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort,  
**Loes van Overeemlaan 19,**

**3832 RZ Leusden.**

Telefoon, fax, e-mail enz. zijn ongewijzigd!

## Première documentaire Kamp Amersfoort

### in combinatie met afscheid Cees Biezeveld

In het vorige blad werd bekendgemaakt dat er na zoveel jaren eindelijk een documentaire met educatieve waarde wordt vervaardigd door Pia Media in Eemnes onder leiding van de bij dit soort oorlogsdocumentaires zeer ervaren Pia van der Molen.

Aan de film – die veel oral history zal bevatten – wordt nog hard gewerkt. Ook tijdens de herdenking op zaterdag 19 april a.s. zullen filmteams aanwezig zijn om voor deze film onmisbare beelden van die herdenking te maken. Uw begrip daarvoor wordt bij voorbaat gevraagd. Want naast deze teams zullen er vast ook nog wel mediateams rondlopen. En deze teams kunnen wel eens hinderlijk voor u komen te staan zodat u het uitzicht op de omgeving even wordt benomen.

Veel mensen hebben al gereageerd en gevraagd wanneer deze film voor het eerst te zien zal zijn. Afsproken is dat de film midden 2008 gereed zal zijn. Inmiddels is er ook een keuze gemaakt. Veel ouderen zijn voor hun vervoer afhankelijk van hun kinderen of kleinkinderen en die hebben op een doordeweekse werkdag geen tijd... Verder is het de bedoeling dat zoveel mogelijk mensen kunnen komen om deze première van de eerste echte documentaire over Kamp Amersfoort bij te wonen, niet alleen een select gezelschap. Daarom is het bezoekerscentrum te klein. Buurman DHV wil de grote zaal van het DHV-concern wel beschikbaar stellen, maar noch de zaal noch de benodigde parkeervakken zijn op een werkdag vrij te benutten (de oorspronkelijke bedoeling). Er moet naar een weekeinde worden uitgeweken.

Daarnaast speelt het komende vertrek van directeur Cees Biezeveld een rol. Een combinatie is wenselijk om extra reizen voor belangstellenden te voorkomen. Het is tevens de vooravond van de zomervakantiestromen 2008. Een bijeenkomst kort daarna valt in de vakanties.

Alles overwegende wordt een ieder uitgenodigd om aanwezig te zijn op:

**Zaterdag 28 juni 2008 aanvang 14.30 uur  
(zaal open 14.00 uur)**

**voor de  
première van de documentairefilm  
"Kamp Amersfoort"**

**&  
aansluitende gelegenheid tot afscheid nemen van  
Cees Biezeveld en  
kennismaking met opvolgend directeur  
Maurits Nibbering.**

Het is de bedoeling dat details nog nader worden verspreid als bijlage bij een te verzenden uitnodigingskaart. Reeds nu kunt u via het secretariaat (gratis) toegangskaarten aanvragen! Want voor deze bijeenkomst geldt om allerlei organisatorische redenen:

**Aanmelden dringend gewenst!**

**Loes van Overeemlaan 19, 3832 RZ Leusden  
info@kampamersfoort.nl / 033-4613129 / fax 4615695**

De film "Kamp Amersfoort" is mogelijk gemaakt door bijdragen van Provincie Utrecht, het Nationaal Fonds voor Vrijheid en Veteranenzorg\*, de Willem Nico Scheepstra-stichting, Pia Media B.V. en de Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort.



\* De bijdragen van de BankGiro Loterij en Lotto maken het werk van het Nationaal Fonds voor Vrijheid en Veteranenzorg mogelijk

## PROGRAMMA

# HERDENKING KAMP AMERSFOORT 1945 \* 19 APRIL \* 2008

Vanaf 13.00 uur ontvangst bezoekers, zigeunermuziek door groep "Basily".

Vanaf 13.40 speelt Regimentsfanfare Garde Grenadiers en Jagers (Assen).

Vanaf 13.50 zingt het koor Soli Deo Gloria (Amersfoort).

### **14.00 uur      Aanvang plechtigheid.**

Welkomstwoord door voorzitter stichting, hr. ir. M. van Hoogevest.

Aansluitend zingen allen onder orkestbegeleiding 1<sup>e</sup> en 2<sup>e</sup> couplet van het Wilhelmus. Hierbij worden op de gedenkplaats de Nederlandse en de Rode Kruisvlag gehesen.

Toespraak oud-gevangene Kamp Amersfoort, heer N.J.H. van Hasselt (Amsterdam).

Vocale bijdrage door het koor.

Toespraak door de heer Z. Weisz, namens de Sint en Roma organisaties Nederland.

Zigeunermuziek door groep "Basily".

Toespraak door mw. Dr. R. Grüter, Hoofd bureau Oorlogsnazorg van het Nederlandse Rode Kruis, bij de benoeming van de Loes van Overeemlaan.

Muzikaal intermezzo kapel.

Gedicht, voorgedragen door scholier, winnaar "Dichter bij 4 mei"

Vocale bijdrage door het koor.

Inleiding tot het houden van twee minuten gedachtenisstilte.

"Taptoe infanterie" verzorgd door kapel. Luiden van appèlklok door de heer F. van der Berg jr.

Hoornsignaal aanvang stilte.

Hoornsignaal einde stilte.

Inleiding tot het defilé langs het beeld van het Nationaal Monument Kamp Amersfoort "Gevangene voor het vuurpeloton" (De Stenen Man), van beeldhouwer F. Sieger, op de voormalige schietbaan / fusilladeplaats.

Het koor begeleidt de aanvang van het defilé met zang.

Aansluitend speelt het muziekkorps van de Koninklijke Landmacht tot de stoet gepasseerd is

Kranslegging bij het monument: als eerste door 2 oud-gevangenen, gevolgd door alle genodigden en andere belangstellenden. Om opstoppingen op de beperkte ruimte te voorkomen wordt daarbij niet op elkaar gewacht.

Na afloop is er een informele ontmoeting met koffie / thee in het bedrijfsrestaurant van de nabijgelegen gebouwen van de DHV-groep (niet in de hal bij hoofdingang).

**Bij slecht weer wordt er uitgeweken naar de centrale hal van de gebouwen van het DHV-concern!**

# AVONDPROGRAMMA

## HERDENKINGSLEZING KAMP AMERSFOORT 1945 \* 19 APRIL \* 2008

De **9<sup>e</sup> herdenkingslezing** "Kamp Amersfoort" zal op zaterdag 19 april 2008 worden gehouden op de terreinen van het voormalige Kamp Amersfoort. Deze herdenkingslezing is een initiatief van AD/Amersfoortse Courant & Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort en wordt ondersteund door de DHV-groep.

**Locatie:** centrale hal, gebouwen DHV, Laan 1914 no. 35 te 3818 EX Amersfoort, (naast gedenkplaats, Loes van Overeemlaan 19 (vh Appelweg), 3832 RZ Leusden).

**Aanvang:** 20.00 uur (zaal open: 19.15 uur)

**Busvervoer:** Vanaf 19.00 uur tot 20.00 uur rijden er **gratis busjes** vanaf station Amersfoort-Centraal naar de gedenkplaats, instappen bij de bushalte lijn 19. Vanaf 21.15 uur tot 22.30 uur brengen zij de gebruikers van openbaar vervoer weer terug naar het station Amersfoort.

**Muziek:** Vooraf en in de pauze is er muziek verzorgd door Astrid Sparreboom (fluit) en Ron Overtoom (vleugel).

De avondlezing 2008 zal omvatten:

1<sup>e</sup>: **"Levende geschiedenis"** (Oorlog zonder vader).  
Onder verwijzing naar het op 28 maart versche-

nen kinderboek dat o.a. over Kamp Amersfoort en het ontluisterde achtergebleven gezin gaat, waarvan de vader is weggevoerd.

*Presentatie:* Martine Letterie, kinderboekenschrijfster.

2<sup>e</sup>: **"Herdenken...? Ik weet het nou wel!"** Een dialoog over gevoelens, meningen en tegenstellingen, over jongeren en ouderen, over jonge en oude veteranen, over kamp- en andere oorlogsslachtoffers

*Presentatie:* Mark Lieshout, coördinerend aalmoezenier Veteraneninstituut & Manon Westenbroek, communicatiewerker Veteraneninstituut.

Gespreksleider: Arjeh Kalmann, hoofdredacteur bij AD/Utrechts Nieuwsblad & AD/Amersfoortse Courant.

Aan het slot van de 2e presentatie volgt een samenvattend gesprek, voordat de voorzitter van de stichting, dhr. Ir. M. van Hoogevest, de avond zal afsluiten.

**De winkel "SpeelBoek" uit Amersfoort zal met een selectie kinderboeken aanwezig zijn, onder andere met de boeken "Scherven in de nacht" (Kristalnacht & Kamp Westerbork) en "Oorlog zonder vader" (Kampen Schoorl, Amersfoort, Neuengamme + een ontluisterd achtergebleven gezin waarvan de vader is weggevoerd).**

## Programma Nationale Herdenking & Bevrijdingsdag, 4 + 5 mei

### 4 mei Nationale Herdenking:

- Gedenkplaats als open huis geopend van 10.00 – 22.00 uur.
- Gratis busverbinding tussen station Amersfoort en gedenkplaats (10.00 – 18.00 uur)
- 11.00 uur: Kranslegging bij Nationaal Monument Kamp Amersfoort (De Stenen Man) door leerlingen, onderwijspersoneel en thuisfront van Montessorischool "t Ronde te Leusden.
- 11.00, 12.00, 13.00, 14.00 en 15.00 uur: rondleidingen met gidsen voor belangstellend publiek.
- Vanaf 18.15 uur: verzamelen voor Stille Tocht.
- 19.00 uur: luiden appèlklok, aanvang stille tocht langs beeld op voormalige schietbaan voor bloemlegging. Daarna door naar de oorlogsgraven op begraafplaats Rusthof. Er is een bus beschikbaar voor verbinding naar begraafplaats t.b.v. hen die niet de hele afstand kunnen lopen.
- 20.00 uur: stilte op voorplein Rusthof na kranslegging burgemeester Amersfoort en Leusden, aansluitend "Wilhelmus" en gang langs oorlogsgraven.
- Er is na afloop een busverbinding terug naar de gedenkplaats en door naar station Amersfoort.

## 5 mei Bevrijdingsdag:

- Gedenkplaats als open huis geopend van 10.00 – 20.00 uur.
- Gratis busverbinding tussen station Amersfoort en gedenkplaats (10.00 – 18.00 uur)
- 11.00, 12.00, 13.00, 14.00 en 15.00 uur: rondleidingen met gidsen voor belangstellend publiek.
- Bij voldoende belangstelling: vertonen films.
- Het bevrijdingsvuur zal deze dag op de gedenkplaats branden.



### Opening expositie over:

**Titus Brandsma O.Carm. & Ds. Jo Kapteyn**

## “Enkele reis Dachau” priester en predikant op het zelfde spoor

(28 januari 2008 - Gedenkplaats Kamp Amersfoort – 31 maart 2008)

**Op 28 maart 2008 werd in het bezoekerscentrum een bijeenkomst gehouden waar na een welkomstwoord van Cees Biezeveld, directeur Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort, achtereenvolgens werd gesproken door:**

**Dr. Eduard J.J.M. Kimman S.J., Secretaris-Generaal van de Nederlandse Bisschoppenconferentie van de Rooms-katholieke kerkgemeenschap.**

**Prof. Dr. George Harinck, Directeur Historisch Documentatiecentrum, Vrije Universiteit, Amsterdam.**

**Ds. K.J. Kapteyn, zoon van ds. J.Kapteyn.**

De zaal kreeg eerst een fragment te horen van een radio-toespraak van Titus Brandsma uit 1936. Een opvallend geluid, we zouden nu zeggen saai, monotoon. Maar wel van iemand waarvan je direct hoort: die heeft iets te zeggen. Cees Biezeveld vervolgde daarop:

“Een legendarische stem. Zouden ze die met een mediaprijsvraag nog raden?”, zo vraag ik mij af. Titus Brandsma, vaak mysticus genoemd. Student Godfried Bomans – bij de ouderen nog wel bekend – noemde hem de eerste mysticus met een treinabonnement, want hij reisde wat af in die jaren. Zelfs – of juist – in de oorlogsjaren.

De zalig, maar nog steeds niet heilig verklaarde pater Titus Brandsma (dit in tegenstelling tot gevangene Edith Stein die wel heilig verklaard werd) komt in allerlei vormen in de belangstelling: als priester, als monnik, als geleerde, als organisator, als gevangene-martelaar. Hoe was hij als professor? Daar hoor je weinig van.

Godfried Bomans liet er in een In Memoriam op 21 september 1946 in Elzeviers Weekblad iets van weten. Hij had een vlakke, bijna eentonige stem. Waar wij mensen een gebaar maken met duim en wijsvinger dat iets goed

is, pater Titus Brandsma pleegde dat met duim en middenvinger te doen: de argumenterende professor. Men spreekt wel van twinkelende ogen die iets van verborgen pret uitstraalden. En als hij college gaf, liep hij naar de kathedraal en ging verder op het punt waar hij vorige keer geëindigd was. Hij ging rustig drie uur achter elkaar door en deed alles uit het hoofd. Studenten liepen soms weg, maar het hinderde hem niet. Onverstoord vervolgde hij zijn college.

Fel tegen de nazibeweging gekeerd deed hij wat hij naar overtuiging doen moest. Waarschuwde voor “de oorlog” al wat er aan kwam. Dat leverde hem bij voorbaat zijn vonnis bij de SD op. Met een gevangenschap in Kamp Amersfoort als gevolg, misschien kun je wel zeggen dat zijn leven juist hier gebroken is.

Ook dominee Johannes Kapteyn was iemand die reeds voor “de oorlog” waarschuwde voor de ontwikkelingen die hij zelf in buurland Duitsland had gezien en geproefd. Van zijn predikantsvervulling in Kralingseveer tot 1939, in IJmuiden en Groningen tijdens de oorlogsjaren wordt wel gezegd dat zijn getuigenis tegen de geest van de tijd en de (zogenaamde) nieuwe orde krachtig klonk. Zijn prediking trok de aandacht van de NSB. Dat zegt ons nu genoeg: dat moest wel fout aflopen. Een karaktervolle predikant, levend en werkend vanuit zijn overtuiging.

Beiden deden dat ook in het kamp. Je komt het tegen in persoonlijke levensverslagen. Kenmerkend is dat zowel Brandsma als Kapteyn in het Joden- of Strafcommando kwamen. Hun persoonlijkheden pasten niet in het nazi-systeem.

Betreurd mag worden dat in ons land zoveel vergeten is en wordt. Vooral ook de kerken geven zo weinig in eigen geledingen door. Van alle bezoekgroepen zijn ker-



Foto opening expositie 28 januari 2008: de twee zoons van ds. Kapteyn in gesprek met inleider Kimman en directeur Cees Biezeveld.  
Foto: H.Werkman, Amersfoort.

kelijke jeugdgroepen wel het minst vertegenwoordigd. Waarom? Zouden deze prachtmensen die ons voorgingen dan echt geen gedachtegoed hebben nagelaten dat ons of de jeugd vandaag iets heeft te zeggen bij de problemen die wij nu ervaren?

De gedachte bij het Titus Brandsmamuseum te Bolsward om aan deze gevangenen aandacht te besteden is daarom van begin af aan geestdriftig begroet en waar mogelijk ondersteund. Wel met de vraag om ook hier de informatie een tijd te mogen doorgeven. Gelukkig dat dit moment nu is aangebroken, want pater Titus Brandsma en dominee Johannes Kapteyn hebben ons ook vandaag nog iets door te geven.

### **Welkom:**

Hierna volgde een warm welkom voor oud-gevangenen, belangstellenden uit de kringen rondom de gevangenen die nu speciaal in de belangstelling stonden en tevens alle bezoekers uit de achterban van de stichting. Een bijzonder woord van welkom werd gericht aan:

De "kinderen" Kapteyn, de heren Kapteyn, zoons van Johannes Kapteyn, waarvan predikant Kapteyn de derde spreker was.

Pater Falco Thuis en zuster Sanny Bruijns, namens de Karmel-gemeenschap Karmel-klooster Boxmeer. Prior Tjeu Timmermans groette allen maar was verhinderd.

Dr. Eduard Kimman, Secretaris-Generaal van de Nederlandse Bisschoppenconferentie, Rooms-katholieke kerk-gemeenschap, de eerste spreker van de bijeenkomst. Prof. Dr. George Harinck, directeur Historisch Documentatiecentrum, Vrije Universiteit, Amsterdam, de tweede spreker van die middag.

De directeur van het Titus Brandsmamuseum te Bolsward, Tjebbe de Jong, en medewerkers van dat museum, die de expositie in eerste aanleg hebben samengesteld.

**De tekst van de toespraak van Dr. E.Kimman is niet beschikbaar gekomen voor deze publicatie.**

**Toespraak Prof. Dr. George Harinck, Directeur Historisch Documentatiecentrum, Vrije Universiteit, Amsterdam. Tevens verbonden aan de universiteit van Kampen.**

In 1946 verscheen er bij een kleine uitgeverij te Groningen een biografie in zakformaat. Het boekje handelde in ongeveer 120 bladzijden over het leven van een jonge gereformeerde predikant, Johannes Kapteyn genaamd, die hier, op een voorjaarsdag in 1942, op 10 april om precies te zijn, als jonge man door de poort is binnen gevoerd van dit Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort. Unseliges Ort, om met Bachs Mathäus Passion te spreken. Slechts 34 jaren oud was hij op dat

moment. En meer jaren zouden er ook niet aan zijn leven worden toegevoegd. Hij was in Duitse handen gevallen en die hebben het leven van deze boomlange, sportieve en goedlachse man in vier maanden afgebroken. Dat beulswerk begon hier. Hij was ongeveer zes weken in kamp Amersfoort voor hij, met boeien vastgeklonken aan zijn ambtgenoot pater Titus Brandsma, via Kleef op 19 juni in Dachau aankwam, om daar te sterven. Hoewel, sterven? Hier in Dachau stirbt man nicht, man krepirt hier. In de boeken werd zijn overlijdensdatum bijgeschreven: 8 augustus 1942. Het Duitse karwei was voltooid.

Over deze predikant, met dit roemloze einde, verscheen dus in 1946 een klein boekje, dat als titel droeg: Een bloedgetuige der kerk. Het leven en sterven van Johannes Kapteyn. Dat is op het eerste gezicht een wat merkwaardige titel, bloedgetuige der kerk. Wat is een bloedgetuige eigenlijk? Dat is iemand die getuigt met zijn bloed, die een getuigenis aflegt door zijn leven te geven. We weten dat Kapteyn in Dachau in eenzaamheid heeft moeten sterven, geheel alleen. Hij kon dat getuigenis van het geven van zijn leven dus niet afleggen aan iemand die bij hem was. Er kwam geen woord aan medemensen bij te pas. Zijn sterven kan blijkens de titel van dit boekje dus tot ons spreken zonder woorden. En wat zegt die woordeloze spraak van het sterven van Jo Kapteyn ons dan? Dat wordt toegelicht in het tweede gedeelte van de hoofdtitel. Jo Kapteyn was een bloedgetuige, maar waarvan? Hij was een bloedgetuige van de kerk.

De kerk, ja, Kapteyn was gereformeerd predikant, een tamelijk goeie zelfs. Begonnen in 1932 in de kleine gemeente Kralingscheveer, was hij via de gemeente IJmuiden op 18 juli 1941 bevestigd als predikant te Groningen. Groningen behoorde binnen het verband van de Gereformeerde Kerken tot de grote gemeenten – en zulke gemeenten werden doorgaans bediend door predikanten die de gave van het woord bezaten. De bronnen zijn het er over eens dat de 33-jarige Kapteyn in ruime mate beschikte over deze gave en dat verklaart dat hij al op jonge leeftijd in zo'n gezeten predikantsplaats terecht kwam. Ook in Kamp Amersfoort gebruikte hij dit talent. Er wordt gezegd dat zijn heldere stem hem tijdens een illegale godsdienstige bijeenkomst met enkele andere gevangenen zelfs verraden heeft. Hij kreeg extra taken als straf voor zijn gepreek. Want daar hielden nazi's niet van

Hij droeg de straf en het kamplijden in zijn algemeenheid met een zekere opgewektheid. Een andere gevangene en ambtgenoot uit dit kamp, ds. K.G. Idema, werd kort na hem net als hij en Brandsma naar Dachau gebracht, en zijn laatste bemoedigende herinnering daar aan Kapteyn heeft hij opgeschreven: 'Elke avond bij 't appel stond zijn Block opgesteld naast 't onze en als Kapteyn, van 't werk komend, zijn plaats daarbij innam, groetten we elkaar uit de verte, hij met zijn joviale, moedige lach op 't gezicht.' (258) Zo'n glimp van medemenselijkheid was een moment van steun,

er ging een getuigenis vanuit: volhouden! De Duitser mag denken dat hij ons er definitief onder heeft, maar wij zullen overwinnen! Maar dit getuigenis kon Kapteyn in Dachau niet lang afgeven. Een volgende keer op het appel stelde Idema geschrokken vast dat Kapteyn zo mager was, dat hij zo onvast liep en dat hij zo vreemd uit zijn ogen keek. Hij zag Idema niet eens en er kwam geen groet meer. 'Habt ihr den Kapteyn gesehen?', vroeg de Stube-oudste na het appel aan Idema. Ja, Idema had het gezien en hij had het begrepen. Hij zou geen moedgevend getuigenis meer krijgen van Kapteyn, nooit meer.

Hoe kan dit lijden en dit sterven nu getuigen? In de titel uit 1946 is het getuigen verbonden met de kerk. Die titel lijkt zo onpersoonlijk. Hier getuigt iemand met zijn sterven, zonder woorden, zonder boodschap gericht tot iemand in het bijzonder. En hij getuigt volgens de boektitel ook al niet van zichzelf, van zijn moed of van zijn onverzettelikheden jegens de bezetter. Nee, hij getuigt van de kerk. Ook al zo onpersoonlijk. Toch meende auteur Rudolf van Reest met deze titel de kern van Kapteyns leven te hebben gevat: getuigen van Christus' kerk.

Als ik de titel goed begrijp heeft Kapteyn zijn leven niet gegeven voor onze nationale vrijheid of voor onze democratische grondrechten als zodanig, maar voor de kerk, voor de gemeente van Christus. Hij is een bloedgetuige, een martelaar van de kerk. Kun je sterven voor de kerk, vragen wij ons af. We kunnen Kapteyn bewonderen, maar als getuige kan hij ons ook bevreemden. Ook kamp Amersfoort kende vreemde kostgangers, zeker in nationaal-socialistische ogen. Maar wij moeten bij de herdenking van levens als van Jo Kapteyn en Titus Brandsma ondanks onze verwondering en gissing over hun motieven, zien te voorkomen dat dergelijke kostgangers voor ons ook vreemd worden.

Een bloedgetuige is een martelaar. De kerk kent en gebruikt het woord martelaar vanouds, maar daarbij heeft ze eeuwenlang vooral gedacht aan de eerste christenen die in Romeinse arena's door de leeuwen werden verscheurd, of aan protestanten en katholieken die in de zestiende eeuw op de brandstapel stierven voor hun geloof, of later ook aan zendelingen die buiten Europa om het leven gebracht werden. Maar martelaar was binnen het christelijk Europa vooral een historisch begrip geworden. Sinds echter vanaf 1917 het communisme en het nationaal-socialisme als machten de geschiedenis zijn binnen getreden, zijn er in het beschaafde Europa voor het eerst sinds eeuwen weer christenen vermoord om hun geloof. Martelaren dus, bloedgetuigen. Daar moest de kerk aan wennen, vooral de protestantse, die heel dat idee van martelaren wat minder na aan het hart lag dan de katholieke.

Toen Kapteyns gereformeerde leermeester professor Schilder in augustus 1940 door de Duitsers werd opgepakt wegens zijn christelijke getuigenis in de pers tegen de nationaal-socialistische ideologie, haastten kerkgenoten zich duidelijk te maken dat hier geen sprake was van

lijden om Christus' wil, maar van onvoorzichtigheid van Schilders kant. En de Bekenende Kirche in Duitsland bad in de Tweede Wereldoorlog voor vervolgd om het geloof, maar niet voor Dietrich Bonhoeffer, want die zou niet gevangen zitten om zijn geloof, maar omdat hij opstandig was jegens het staatsgezag. Vervolgens kreeg de kerk direct na de oorlog te horen dat ze zich slap had gedragen tegenover de bezetter, dus over martelaren kon de kerk maar beter niet eens beginnen te spreken. De auteur is met zijn titel uit 1946 Een bloedgetuige der kerk wat dat betreft een uitzondering: maar het lijden van Kapteyn was dan ook zonder enige twijfel een zuiver voorbeeld van lijden om Christus' wil en nergens anders om. Zelfs een eventuele vrijlating uit het kamp vatte Kapteyn als een verzoeking op, een verzoeking namelijk om de in nationaal-socialistische tijden levensgevaarlijke boodschap van Christus, omwille van vrouw, kinderen en eigen hachje, maar ietsje minder klip en klaar te brengen.

Daar, in de helderheid en directheid van het evangelie zat de angel voor het nationaal-socialisme, daar, bij de kerk met haar eigen agenda, met haar boodschap, waaraan het zogenaamde totalitarisme van het nationaal-socialisme niet alleen ondergeschikt was, maar dat in het licht van het Evangelie in het geheel niet geduld mocht worden. Een van de laatste keren dat Kapteyn de kansel op zou gaan in Groningen, schoot nog iemand hem aan: pas op dominee, er zitten NSB'ers in de kerk om te luisteren. 'Dat hoeft u mij helemaal niet te vertellen', antwoordde Kapteyn, 'want ik zal er toch niet anders om preken.' De boodschap van de kerk was levensbedreigend voor het nationaal-socialisme. Niet toevallig impliceerde het uitroeien van de joden voor Hitler het wegvangen van de christelijke kerk.

Het was een teken aan de wand dat Kapteyn in zijn lijdensweg aan een ambtsbroeder Titus Brandsma werd vastgeklonken. Vergis ik mij niet, dan was de geestelijkheid een oververtegenwoordigde beroepsgroep in de kampen, ook hier in Durchgangslager Amersfoort. Een eerste vluchtige telling leerde mij dat er hier alleen al uit de Gereformeerde Kerken zo'n dertig predikanten hebben vastgezeten. Dat is een kleine vijf procent, alleen in dit kamp.

De kerk heeft lang gearzeld, maar langzamerhand gaan de katholieke en de protestantse kerken ten aanzien van de christelijke slachtoffers van het nationaal-socialisme weer spreken van martelaren, van bloedgetuigen der kerk. De Evangelische Kirche heeft recentelijk – tot nu toe tevergeefs – getracht tweede Pinksterdag uit te roepen dat dag van de moderne martelaren. Het lijkt onpersoonlijk om te sterven voor een kerk, maar dat onbegrip is wellicht vooral ons eigen gebrek. Het helpt ons misschien om te letten op de felle houding van de Duitse bezetters jegens de duidelijk sprekende kerk en haar geestelijken. Zij begrepen drommels goed dat hier, bij deze geestelijken en in hun kerken, een bedreigende verzetshaard school, die overtuigd was van het feit dat het hier om de levensbeschouwing van het licht tegen

de levensbeschouwing van het duister ging in een strijd op leven en dood. Het is ook goed ons te binnen te brengen dat uit de gereformeerde kring van ds. Kapteyn een derde van alle Nederlandse slachtoffers van het verzet afkomstig was.

Mede om deze reden is het te waarderen dat de tentoonstelling 'Enkele reis Dachau. Priester en predikant op hetzelfde spoor' na vanaf het voorjaar van 2007 in het Titus Brandsma Museum te Bolsward te zijn geëxposeerd, nu ook hier in Kamp Amersfoort te bezichtigen valt. En ik hoop op een verder effect. Ik hoop dat de toenemende zelfbewustheid van de kerk om haar slachtoffers van totalitaire regimes uit de duistere twintigste eeuw aan te merken als martelaars van de kerk, ook buiten haar kring tot de erkenning mag leiden van de betekenis van het christelijk verzet, hier in Nederland, maar overal in Europa.

Maar laten we dicht bij huis beginnen. Deze stad telt ongeveer 25 oorlogsmonumenten. Soms wordt op die monumenten gewaagd van burgerzin, soms van moed, dan weer van eer. Maar zelden en mijns inziens te weinig wordt daarbij getuigd van de christelijke motivatie van velen die hun leven lieten voor het vaderland. Ik zou graag zien dat daar verandering in kwam, en dat we niet alleen in de kerk, maar ook in de samenleving tot uitdrukking brachten, dat het nationaal-socialisme niet louter een politiek-ideologische bedreiging was voor ons land en volk, maar ook en bovenal een geestelijke bedreiging voor de vrijheid van christen en niet-christen beide, voor de jood allereerst, maar voor de anderen vervolgens. Die merkwaardige titel uit 1946, *Een bloedgetuige der kerk*, zou dan nog wel eens in schot in de roos kunnen blijken te zijn geweest. Ja, die kerk, dat ongemakkelijke woord. Laten we het verzet toch ook maar bij die naam gaan noemen, uit eerlijkheid en voor een goed begrip beide. Voor Nederlanders als Johannes Kapteyn die in de strijd tegen de nazi's omkwamen, waren de woorden van ons volkslied namelijk de woorden van hun leven:

Dat ik doch vroom mag blijven,  
Uw dienaar t'aller stond,  
De tirannie verdrijven  
Die mij mijn hart doorwondt.

### **Toespraak Ds. K.J. Kapteyn, zoon van ds. J. Kapteyn.**

#### **"Bezinning op de toekomst"**

Op donderdag 12 maart 1942 wordt pater Titus Brandsma vanuit de gevangenis in Scheveningen overgebracht naar het kamp Amersfoort.

Vrijdag 10 april 1942 wordt ds. Jo Kapteyn vanuit het Huis van Bewaring in Groningen in kamp Amersfoort geïnterneerd.

Op dinsdag 28 april 1942 worden beiden met een aan-



tal anderen op transport gesteld. Titus in elk geval naar Scheveningen. Van Jo weten we dat niet zeker. Wel is bekend dat hun vriendschap tussen 16 mei en 13 juni in Kleef bijzonder werd verdiept: ze praatten, lazen en baden met elkaar. Op 13 juni werden ze met hun pols aan elkaar geketend op de trein naar Dachau gezet. Daar komen ze op 19 juni aan. Op 26 juli 1942 overlijdt Titus. M'n vader kort daarna: op 8 augustus.

Maar hier in Amersfoort leerden Titus en Jo elkaar voor het eerst kennen. En krijgen ze een band aan elkaar. Over die twee en een halve week (van 10 – 28 april) was tot voor kort niet zoveel bekend. Tenminste niet over Jo Kapteyn. Maar in 2005 verscheen het Dagboek uit Kamp Amersfoort 1942 van Dirk Willem Folmer. Een indrukwekkend monument en een indringende beschrijving van het demonische Duitse regime dat kamp Amersfoort tot een hel maakte voor Russen en Joden en Nederlanders, communisten, humanisten en christenen.

Voor mijn broer Jo en mij erg waardevol omdat Folmer ook persoonlijke gesprekken met onze vader beschrijft.

Ook geeft Folmer weer wat de gevangenen bezighield en waarover ze praatten. Heel opvallend! Meestal ging het over wat er ná de oorlog zou moeten gebeuren. Al in 1942! Ook Titus en Jo deden daaraan mee.

Een citaat [Folmer, 225v.]: "Na het avondeten ben ik met Hoefsloot, Kapteyn en Titus Brandsma een wandeling gaan maken. .... Natuurlijk werd er weer gesproken over de wereldproblemen na de oorlog. Iedereen dacht dat de oorlog in Europa eerder zou ophouden dan de oorlog in Azië ....(even verder). Op de terugweg vroeg ik ds. Kapteyn: 'Hoe zal straks het Nederlandse volk reageren op de herkegen vrijheid? Zouden we dan weer gaan kibbelen en het grote doel uit het oog verliezen?' 'Ik weet het niet', zei Kapteyn, 'maar wij allemaal, vooral de christelijke groeperingen, zullen moeten offeren'. 'Waarom nou juist die?', vroeg ik. 'Omdat ze zo lang kleinzielig en bekrompen waren en vaak zo ver stonden van Christus' evangelie'. Dat was echt een uitspraak van ds. Kapteyn. Hij had een grondige hekel aan de soms kwezelachtige christelijke jonge mannenverenigingen waar jonge mensen hun frisheid verliezen en oude mannetjes worden. Het doel van die verenigingen is [soms] niet zozeer het volgen van Christus, maar eerst het belang van 'hun' kerk. .... Prachtmensen, die Hoefsloot, Brandsma, en Kapteyn!  
"

Dat thema – over het volgen van Christus – is heel herkenbaar voor Jo Kapteyn. Herhaaldelijk heeft hij lezingen over "De navolging van Christus" gehouden. En vlak voor de oorlog publiceerde hij 4 artikelen over dat onderwerp in De Reformatie (Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven, onder redactie van Prof. Dr. K. Schilder). Een paar zinnen uit het laatste artikel [De Reformatie, 8 dec. 1939, p.75]:

" De leerlingen of de vrienden van Christus volgen Hem overal. Ze doen met lust en liefde wat Hij hun geboden heeft in de huiskamer en in de slaapkamer, aan het

front en in de fabriek, met de pen en met de stofdoek in de hand. Ze blijven Hem overal en in alle omstandigheden trouw aanhangen, hoezeer ook allerlei macht hen van Christus als Leidsman tracht af te trekken. ....(Christus) volgen is: getrouw vasthouden aan het Woord van de Here Christus en Zijn gebod doen, wat daar ook aan verbonden is".

In dat trouw volgen van Christus en van God vonden Jo Kapteyn en Titus Brandsma elkaar. Ook al was een gruwelijk lijden en sterven voor hen daaraan verbonden! En ze bewezen het in de praktijk van het barbaarse kampleven. Ze waren velen tot hulp en steun. Folmer zegt: "prachtmensen". Oftewel mensen zoals God ze heeft bedoeld. Zoals God ook ons heeft bedoeld!

In het kamp zaten niet alleen christenen. Maar mensen van allerlei overtuiging. Ook communisten en humanisten die zich verzetten tegen het Nationaal-Socialisme.

Gezamenlijk bezonnen ze zich, in kleine kring, op hetzelfde onderwerp: wat moet er ná de oorlog gebeuren? Folmer schrijft [257v] over zo'n samenkomst op een zondag: "Tot onze spijt was Overduin niet aanwezig, maar Kapteyn was zo vriendelijk om de leiding op zich te nemen. Hij gaf eerst een verhandeling over de Bergrede om daarna over te stappen op de vraag: 'Hoe moeten we na de oorlog de jeugd aanpakken om de komende generatie tot meer begrip voor elkaar te brengen?'

De algemene gedachte was als volgt: Het kind zal opgevoed moeten worden door het eigen gezin .... Het doel van de gezinsopvoeding is het kind te laten opgroeien tot een krachtig mens, dat op een eerlijke manier zijn weg in de maatschappij vindt en het goede nastreeft. Hoe de basisprincipes – religieus of marxistisch – ook zijn, het opvoedingsideaal blijft hetzelfde, al wordt dat langs een andere weg bereikt. .... Het devies (ook van het onderwijs) moet zijn: 'Leer elkaar begrijpen en respecteren'. ....

(Het leverde een pittige discussie op:) We waren zo heftig, en de bezwaren tegen elkanders argumenten zo dringend, dat het net was alsof we buiten het kamp waren! De deelnemers aan deze samenkomst waren: twee gereformeerde predikanten, een Joodse journalist, een communist, een katholiek, en een vrijzinnige. Dit maakte ons samenzijn zo interessant en leerrijk".

Zij bezonnen zich in gevangenschap op de toekomst in vrijheid. Om die positief in te vullen.

Titus Brandsma, Jo Kapteyn, Dirk Folmer en talloze anderen hebben de bevrijding niet beleefd. Zij gaven hun leven voor hun geloof en idealen.

En wij? Gebruiken wij de ons geschonken vrijheid om anderen te leren begrijpen en respecteren? En om in onze multiculturele samenleving te kiezen tegen het kwaad van egoïsme, racisme en discriminatie, die zo diep in ons geworteld blijken te zijn? Om anderen met liefde en respect te benaderen, wát ons dat ook kost?

Moge ook deze expositie daartoe stimuleren.

Hierbij verklaar ik de expositie, **Enkele reis Dachau - Priester & Predikant op hetzelfde spoor**, voor geopend.

## “Oorlog zonder vader”

Op vrijdag 28 maart stroomde het bezoekerscentrum helemaal vol met drie klassen van basisschool 't Ronde uit Leusden (die school die het monument Kamp Amersfoort / De Stenen Man heeft geadopteerd). Een groep ouders, leerkrachten, andere belangstellenden maar ook familieleden van de schrijfster en medewerkers van de uitgeverij volgden.

Na een eerste welkomstwoord van directeur Cees Biezeveld, waarbij vooral de kinderen de aandacht kregen, gaf kinderboekenschrijfster Martine Letterie achtergrondinformatie over het tot stand komen van dit speciale boek. Juist bij het schrijven van dit boek ervaaarde zij dat de oorlog, de geschiedenis opeens dichtbij komt, dat alles dan - ook na 63 jaar! - heel anders uitwerkt. De gevoeligheid, de emotie is dan sterk. Degenen die makkelijk beweren dat de oorlog nu wel over is kunnen hiervan leren...



*Kinderen van basisschool “t Ronde” uit Leusden stellen vragen aan schrijfster Martine Letterie en haar vader, het kind uit de oorlog: zonder vader! Foto: Johan Evers, Amersfoort*

Kinderen van de verschillende klassen hadden op school met de tekst van het boek gewerkt, zich voorbereid op deze presentatiebijeenkomst. Twaalf leerlingen, vier uit iedere klas, mochten een vraag stellen aan Martine Letterie of aan haar vader, het kind op de omslag van het boek, het kind waarvan de vader via Kamp Amersfoort werd afgevoerd om nooit meer terug te keren. Juist over de ontluistering in het gezin waarvan de vader werd



*Schrijfster Martine Letterie leest voor ...  
Foto: Johan Evers, Amersfoort*

weggerukt om te worden vermoord gaat een flink deel van het boek. Het is niet toevallig dat de herdenkingslezing van 19 april 's avonds daar verdiepend op in gaat!

Nadat de vragen van de cursisten waren beantwoord werd het eerste exemplaar van het boek liefdevol overhandigd aan de vader van Martine Letterie, Frank Letterie, het kind van toen dat op het boek staat. Het is feitelijk zijn levensverhaal uit zijn jeugd.

Tot slot werden passages voorgelezen uit het boek. Het was muissstil in de zaal. De kinderen luisterden zeer geïnteresseerd en konden er werkelijk geen genoeg van krijgen. Kinderen blijken bijzonder geïnteresseerd in de oorlog van toen en al zijn gevolgen, als de materie maar op een goede manier wordt aangereikt. Daarbij legt schrijfster Martine Letterie er zich op toe altijd positieve elementen in te bouwen in haar levende geschiedenisboeken.

In een sfeervol samenzijn dat volgde heeft menigeen dan ook een boek door de schrijfster laten signeren of van een opdracht laten voorzien. We zien terug op een inspirerende en bezinnende bijeenkomst.

## Oproep voor herdenkingslezing

Op 28 maart 2008 werd bij de gedenkplaats Kamp Amersfoort mijn nieuwe boek *Oorlog zonder vader* gepresenteerd. Dit boek heb ik gebaseerd op de jeugdherinneringen van mijn vader. Toen hij 9 jaar was, werd zijn vader en mijn grootvader Martinus Letterie opgehaald door de Nederlandse politie, in opdracht van de Duitse Sicherheitsdienst. Hij was een van de 400 communisten die op 25 en 26 juni 1941 werden opgepakt, tijdens de Aktion CPN.

In mijn boek vertel ik wat er daarna gebeurde met het vaderloze gezin en hoe Frank zich als de oudste van drie kinderen daar verantwoordelijk voor voelde. Tijdens een fietstocht voor de oorlog had zijn vader hem gevraagd voor zijn moeder te zorgen, als er ooit iets met hem zou gebeuren.

De presentatie vond plaats in Gedenkplaats Kamp Amersfoort omdat mijn grootvader daar gevangene was. Tijdens de bijeenkomst vertelde ik iets meer over de achtergronden van het boek. Schoolkinderen uit Leusden hadden het boek vooraf gelezen en stelden daar vragen over. Tenslotte heb ik mijn vader het eerste exemplaar overhandigd.

Op 19 april 2008 aanvang 20.00 uur zal ik over **"Levende geschiedenis"** in de vorm van kinderboeken spreken tijdens de traditionele herdenkingslezing Kamp Amersfoort. Het overdragen van geschiedenis aan kinderen is belangrijk! Kom daarom luisteren en vraag een gratis toegangskaart aan. Het boek "Oorlog zonder vader" en andere actuele kinderboeken worden tijdens de herdenkingslezing ter plaatse verkocht door "SpeelBoek" uit Amersfoort.

Ik hoop dat we elkaar 19 april a.s. zien! Vraag een gratis toegangskaart aan.

Met vriendelijke groet, Martine Letterie

Gedenkplaats Kamp Amersfoort, Loes van Overeemlaan 19,  
3832 RZ Leusden. 033-4613129, info@kampamersfoort.nl



---

## DVD Herdenking 2007 nog verkrijgbaar

Op 19 april 2007 heeft een ploeg met meerdere camera's en veel microfoons de best gedaan de totale herdenking 's middags met beeld en geluid vast te leggen. Veel uren zijn vervolgens in de techniekkamer benut om een DVD te maken die kleurrijk en indrukwekkend is. Er zijn nog exemplaren van beschikbaar.

De totale herdenking, inclusief alle aankondigingen, toespraken en gedichten zijn verwerkt. Ook is het defilé langs het beeld op de voormalige schietbaan (De Stenen Man) apart in beeld gebracht. Een indrukwekkend geheel!

Deze DVD is tegen kostprijs beschikbaar: **afgehaald** 10,00 euro. Wie een bedrag van € 12,12 (dit rare bedrag maakt ons de bedoeling duidelijk als bij de overschrijving de tekst wegvalt, dat gebeurt helaas te vaak en dan denken we dat het om een vrije gift gaat) overmaakt naar onze bankrekening 96.95.81.599 onder vermelding "DVD Herdenking 2007" krijgt een exemplaar toegestuurd. Voor alle duidelijkheid: de **herdenkingslezing 2007** staat er niet op.

---

## Laatste boeken "Wubbo Sikkema"

In de Amersfoortse wijk "Rustenburg" zijn alle straten vernoemd naar 1940-1945. Er is ook een Sikkemapad, ter herinnering aan Wubbo Sikkema, een jonge Amersfoortse verzetsman wiens leven werd genomen. Zijn broer Jan Sikkema heeft in het najaar van 2005 naar aanleiding van vragen van zijn kleinkinderen een boek samengesteld over Wubbo Sikkema, om zo een stuk geschiedenis door te kunnen geven. Dit boek werd door Jan Sikkema op vrijdag 27 januari 2006 bij de gedenkplaats Kamp Amersfoort gepresenteerd, hoewel zijn ziekte het hem al moeilijk maakte. Hij gaf het eerste boek aan de Burgemeester van Amersfoort en alle bewoners van het Sikkemapad ook een exemplaar.

In de zomer van 2006 is Jan Sikkema overleden. De herinnering aan zijn broer heeft hij tijdig in een heel apart boek samengebracht. De familie Sikkema heeft een aantal resterende boeken over Wubbo Sikkema ter beschikking van de gedenkplaats gesteld om ten behoeve daarvan te verkopen. Dit boek is eenmalig uitgegeven en komt niet in de handel. Voor verzamelaars zijn er nog een paar, de laatste! Alleen verkrijgbaar bij de gedenkplaats. Afgehaald € 5,- of thuisgestuurd na overmaking van een bedrag van € 7,00 op rekening 96 95 81 599 o.v.v.: Boek Sikkema

# “(Duitse) Herinneringen”

Gedicht van: **Andries Pieter Buys**

O.T. Lager- Milspe 3-4-1945

Het is nu maar elf maand geleden,  
dat is voor mij een hele tijd,  
dat de band werd doorgesneden,  
die mij nu van Holland scheidt.

D'eerst gevangen'gang was naar Den Haag,  
tezamen met mijn kameraad Dick,  
werd ik door een N.S.B.'se haag  
gestopt in de Alexander- lik.

De dag daarop, 's middags om ± 3 uur  
werd ik voor verhoor gehaald.  
ik raakt 'er niet van overstuur,  
maar hebt 't met mijn vrijheid toch betaald.

Van de Alexander lik ging ik  
naar het Lyceumplein,  
geboeid, toen was het heel geen gijn,  
en was ik heel niet in mijn schik.

De volgende morgen 9 uur  
gingen we met 13 man naar Amersfoort.  
iedereen was overstuur  
en bij 't vertrek werd menige snik gehoord.

Ook Tonny nam van mij afscheid.  
dat afscheid vergeet ik niet.  
het deed op dat moment mij veel verdriet  
maar heeft mij toch ook verblijd.  
wij hebben in die afscheidsstonde  
elkaar toch maar voor goed gevonden.

Begeleid door ma B. en mijnheer V.  
die gingen heel tot A. foort mee.  
wat ik daar zag in A'foort  
had 'k in die tijd alleen nog maar van anderen gehoord.

We stonden de ganze dag in d' rozentuin  
en waren ondanks de hitte,  
in de allerbeste luin.  
hoewel, van de warmte, konden staan noch zitten.

Daarna naar den commandant,  
dat was lang geen lollige klant.  
en daarna zonder veel geweld,  
afgegeven, sieraad, foto's, pas en geld.

Dan snel naar 't kledingsmagazijn  
dat uitliep op een naakt festijn.  
daar ruilden we onze burgerklof  
voor een gevangenispakke van den mof.

Vervolgens eerst nog onder de dos (douche)  
daar kwamen de gemoederen los.  
Klaar? Nu snel het boevenpakke an  
en we waren, op 't haar na, gevangen man.

Een kapper was ook nog daar,  
die had de meeste lol,  
die knipte ieder een kale bol.  
al had ie nog zulk mooi haar.

De veertien dagen daar beleefd  
heeft ook mijn geloof gezeefd.  
daar heb ik dicht bij God geleefd.  
en heb 'k voor de toekomst niet gebeefd.

We liepen er met een kale kop.  
en moesten voor elke mof, lichten onze dop.  
dat deden we niet met schik,  
maar gebeurde het niet dan kregen we een lik. (klap)

De commandant een warsige klant,  
had ook een vak  
hij n.l. plakke menig fietsenband  
waar een gat in stak.

Zijn helpers waren niet veel meer  
hun houding was als van een ongelikke beer  
en op zulke horden  
steunt de ..... orde.

Je snapt ook wel  
we hadden iedere morgen vroeg appèl  
we moesten om 5 uur opstaan,  
en naar d' appèlplaats gaan.

Daar was 't wachten op den fietsenmaker  
maar 't duurde zoals vaker  
soms wel 1½ stond  
wat die flikker heel normaal nog vond.

's Morgens vroeg was 't fris,  
als de commandant er is,  
klonk het bevel "Mützen ab".  
dat was in die kou geen grap.

Verder was er nog "Augen rechts, Ruht euch"  
dan werd er ras gerijmd "flugzeug"  
hij heeft 't gelukkig nooit gehoord,  
anders was 't spotten snel gesmoord.

Daarna arbeidsappèl,  
dan was 't een gewemel  
't ene buitencommando was een hel  
en andere gelijk een hemel.

Onderweg stonden overal mensen  
die gaven ons ook veel brood,  
en verstuurden onze briefjes naar onze wensen  
de Nederlandse geest was daar niet dood.

Afijn hoe zal ik verder gaan  
'k heb z'ook voor straf 't ziekenhuis in zien slaan.  
dat was de zwarte zijde  
er was lichamelijk, geestelijk en moreel veel lijden.

Eens in de week bracht 't Rode kruis  
1 à 2 pakketten brood  
dan voelden we ons "thuis"  
en dacht niet aan onze nood.

Uit: Duitse herinneringen

Van de heer Rob Buys kwam eind februari een gedicht van zijn vader, gevonden in de spullen die werden uitgezocht. Daarin wordt in dichtvorm de ervaring doorgegeven van een "bezoek" aan Kamp Amersfoort. Het is kennelijk in april 1945 gemaakt in het Lager Milspe in Duitsland, later samengebracht in "Duitse herinnering".

Het gedicht memoreert de gang van de gevangenis in Den Haag naar Amersfoort. Kleine details zijn belangrijk. Bijvoorbeeld dat door bewakers of politie getipte familie of vrienden in de trein als gewone passagiers meereisden in de zelfde wagon, waarbij contact werd toegestaan.

In Amersfoort was het welkom de beruchte "Rozenkruis" waarin men – ondanks de hitte – de hele dag moest staan. Ochtendappèl: 5 uur. Vaak anderhalf

uur staan en dan viel (ondank de hitte kort te voren) de koude toch niet mee.

Tot slot: bij de gang van het kamp naar het station wordt gememoreerd: overal stonden mensen, die gaven ons ook veel brood. Ook: ze verstuurden onze briefjes (weggegooide illegale briefjes, die op de route later werden gezocht door buurtbewoners), de Nederlandse geest was daar (bij de bewoners van Amersfoort) niet dood! Geen wonder dat de bezetters later de transporten in de nacht tijdens "Sperrzeit" gingen doen om contact met het publiek onmogelijk te maken. Het siert de Amersfoortse bevolking. Ook het Rode Kruis wordt genoemd: de hulp die vooral in de pakjes eten werd aangereikt.

CB

## Oude prenten, toch actueel!

Regelmatig krijgt de Stichting boeken, documenten, knipsels of tekeningen aangeboden. Soms komen er oude Ansichtkaarten van rondom de bevrijding (1945) boven, die weergeven wat voordien illegaal de ronde deed. Ook dat is geschiedenis.

Van A.Gijsbers uit Leusden werden de nr.'s 2 en 5 van de serie briefkaarten " Voor Vrijheid en recht " ontvangen. Deze werden destijds (mei 1945) uitgegeven door G.J.Wessels te Baarn naar een ontwerp van Stella den Boer. Uit de kaarten blijkt nog eens hoe sterk de band met Huis van Oranje is geweest en hoe belangrijk de rol van de geallieerde bevrijdingslegers was. We mogen ons er anno 2008 nog steeds van bewust zijn dat we enorme vrijheid tot onze beschikking hebben, vrijheid die krachtig en tegen grote offers bevochten is. Iets dat ook aan de jeugd van nu moet worden doorgegeven. Aanleiding voor een informatief praatje met de kinderen, gevolgd door een bezoek aan de gedenkplaats?

Van de zelfde gever kregen we ook nog een herinneringsteken van de mobilisatie in het oorlogsjaar 1914 (uitbreken Eerste wereldoorlog) waarbij het Nederlandse leger wel werd gemobiliseerd maar ons land in zijn neutraliteit werd gerespecteerd. Die oorlog ging om Nederland heen als het ware, hoewel de gevolgen goed voelbaar waren.

Mw. M.van Hell-Ruiter uit Voorthuizen schonk ons ook weer een kaart, passend bij de komende Bevrijdingsdag: de Nederlandse leeuw die de kluisters verbreekt, uitgegeven in 1945. Ook deze moet een onderdeel van een serie zijn geweest. Eerder schonk zij ook al een kaart met de Nederlandse leeuw die als het ware Nederland overeind houdt, naar een ontwerp van Henr. Tak. Logo: Na 5 jaar strijd Nederland bevrijdt!

Heel bijzonder is de Bevrijdings-meelzak die mw. Van Hell-Ruiter als Bevrijdingssouvenir aan de stichting schonk (in aansluiting op veel andere spullen die de weg al vonden). Toen in de chaos en rampspoed rondom de bevrijding de Canadese legers oprukten moesten die (intern) verzorgd worden. Achter de fronttroepen kwamen de verzorgende eenheden, dus ook de koks die voor het eten moesten zorgen. Die bakten met meel het dagelijks brood. Voor hongerend Nederland een ongekend fenomeen. Menig stukje brood werd toch aan het volk uitgedeeld. In Voorthuizen werd op verzoek zo'n Canadese meelzak uit de keukenwagen die nabij het woonhuis in het veld was opgesteld als souvenir afgestaan. Jarenlang heeft hij in een collectie gediend om te vertellen over de oorlog, zijn gevolgen en de bevrijding.

Wie bericht eens wat meer over het ontstaan, het uitgeven en het gebruik van deze kaarten? Hoe lang bleven de mensen die elkaar sturen?



# Première theatervoorstelling "De Pianist"



Foto: Edwin de Vries. Fotograaf: Leo van |Velzen



Een aantal jaren geleden verscheen de film "De Pianist", een indrukwekkend verhaal. Door acteur Edwin de Vries en pianist Yoram Ish-Hurwitz is dit oorspronkelijke waar gebeurde verhaal van Wladyslaw Szpilman bewerkt tot een Nederlandse theaterproductie, waarvan de première op maandag 18 februari 2008 plaatsvond in de sfeervolle Leidse Schouwburg. De genodigden werden gevormd door vele representanten uit de sector "1940-1945" die door Impressariaat Jacques Senf/SIP daarvoor waren uitgenodigd.

Was de film destijds al een indringend verhaal, de theaterproductie omringt je als het ware en laat je de geschiedenis van mens tot mens overdragen. Een prestatie die voor de acteur en voor de pianist respect afdwingt. Een boodschap trouwens die zeker in de aanloop naar de herdenkingen medio mei nog alleszins de moeite waard is en wel tot bezinning moet leiden, of je het nu zou willen of niet. Daarom, van harte aanbevolen!

Samen met de pianisten Yoram Ish-Hurwitz of Mikhail Rudy, die afwisselend achter de vleugel plaatsnemen, vertelt Edwin de Vries een even intrigerende als boeiende geschiedenis. De muziek van Chopin loopt als een rode draad door de voorstelling.

De Pianist is gebaseerd op 'de memoires van de Pools-Joodse pianist/componist Wladyslaw Szpilman (1911-2000), die zijn unieke ooggetuigenverslag al in 1946 schreef, maar die het pas heel recent in 1998 kon uitgegeven, omdat het verboden was door de communistische Poolse regering. Met de verfilming van dit verhaal won filmmaker Roman Polanski in 2002 de Gouden Palm in Cannes, 3 Oscars en 7 Césars, de prestigieuze Franse filmprizen.

Dit waargebeurde oorlogsdrama is het aangrijpende relaas over uitzichtloosheid, hoop, keuzes en over de kunst van het overleven. Een indrukwekkende vertelling waarin de schoonheid en de waanzin van de mens samenkomen. Een mooie en bijzondere theateravond met een thema dat het verdient om keer op keer opnieuw verteld te worden.

APRIL 2008				
di	01	STADSKANAAL	Theater Geert Teis	0599-631731
do	03	NOORDWIJK AAN ZEE	Theater in de Muzie	071-3646226
vr	04	VLISSINGEN	Arsenaaltheater	0118-416662
za	05	ALMERE	Schouwburg Almere	036-8455555
zo	06	DEN HAAG	Koninklijke Schouwburg	0900-3456789 (10 rpm) Matinee
di	08	HEERLEN	Theater Heerlen	045-5716607 *
do	10	VLAARDINGEN	Stadsgehoorzaal Vlaardingen	010-4340500 *
vr	11	HOORN	Schouwburg & Congresscentr. het Park	0229-291000
za	12	BARENDRECHT	Theater Het Kruispunt	0180-615958
wo	16	GRONINGEN	De Oosterpoort	050-3680368 *
do	17	HOOGEVEEN	Theater de Tamboer	0528-280180 *
vr	18	LEEWARDEN	Stadsschouwburg De Harmonie	058-2330233 *
di	22	NIJMEGEN	Stadsschouwburg	024-3221100
do	24	ALMELO	Theaterhotel Almelo	0546-803010
vr	25	ZWOLLE	Odeon	038-4288288
di	29	CUIJK	Schouwburg Cuijk	0485-315107
MEI 2008				
vr	02	WAALWIJK	Theater De Leest	0416-331751
za	03	APELDOORN	Schouwburg Orpheus	0900-1230123 (15 rpm)
zo	04	UTRECHT	Stadsschouwburg Utrecht	030-2302023

\* Pianist: Mikhail Rudy. Overige voorstellingen: Yoram Ish-Hurwitz

(w/j agingen voorbehouden)

# Joodse gevangenen in Kamp Amersfoort (7)

- er komt meer belangstelling voor -

**Dat Kamp Amersfoort een slecht kamp was kan niet vaak genoeg worden uitgedragen. Die plek mag niet worden vergeten. Dat de Joodse gevangenen in dat kamp het nog slechter hadden, is iets dat nog steeds en te vaak moet worden uitgelegd. Joodse gevangenen kwamen immer als strafplaatsing of uit represaille in Kamp Amersfoort, voor "misdrijven" die wij nu onvoorstelbaar achten. De voorvallen zijn echter maar al te waar gepasseerd, ook in Nederland!**

In oktober 2007 werd aandacht gevraagd voor de kleine mens Alexander Katan. Er is geen enkele reactie gekomen van iemand die hem mogelijk in Kamp Amersfoort of elders heeft meegemaakt. Op vrijdag 14 maart 2008 werd in het avondprogramma van radio 5 nog eens teruggekomen op dit aandachttrekkende voorbeeld. Ook nu zonder enige reactie.

Uit het land kwam een reactie van oud-gevangene W.K.A.Graetz. Hij berichtte dat hij als "half-Jood" werd aangemerkt door de Duitse bezetters, maar met valse papieren en onderduikend aan de bezettingsmaatregelen probeerde te ontkomen. Omdat Zuid-Nederland vrij was (beneden de grote rivieren) probeerde hij in de buurt van de rivieren (let wel: het front) te komen om een poging te wagen als crosser de vrijheid te bereiken, de vervolging van alles wat Joods was te ontkomen.

Bij de rivieren werd druk gepatrouilleerd, de Duitse bezetters vertrouwden niets en niemand meer als het ware. Ook de documenten van de heer Graetz werden intensief gecontroleerd en... niet vertrouwd. Ze waren te mooi, te onecht. Zo goed vervalst dus. Maar ze misten de invloeden van intensief gebruik in het dagelijks leven.

De heer Graetz werd als arrestant naar een verzamelplaats gebracht en onder bewaking "bewaard". Daar gebeurde het ongelooflijke dat de Duitse militairen onder elkaar in eigen taal moppen vertelden en de heer Graetz, zelf van Duitse afkomst, moest lachen. Dat viel op, hij was zeker geen gewone "Holländer". Hij was door de bijzondere situatie opgevallen. Dat betekende verder onderzoek. Volgde transport naar Utrecht, Gansstraat.

Zijn ware identiteit werd ontdekt. Als gevangene nr. 10083 werd hij in januari 1945 in Kamp Amersfoort geregistreerd. Hieruit blijkt maar weer eens dat ook in januari 1945 Joodse mannen voor strafplaatsing in Kamp Amersfoort werden geplaatst (ik schreef er eerder over).

De gevangenhouding in het PDA duurde ongeveer één maand. Een maand die het nog steeds moeilijk maakt om over die periode te spreken. De "privileges" van het

"half-Jood" zijn werden vervallen verklaard voor deze "terrorist": beul Kotälla beschouwde hem volledig als "Jood". In februari 1945 volgde overplaatsing naar het "Judenlager" Westerbork. Slechts het feit dat er geen treinen meer reden naar de vernietigingskampen zal het leven van deze naar vrijheid snakkende landgenoot hebben gespaard. Hij overleefde uiteindelijk de bezetting.

Een andere reactie kwam van Professor(em). Mw. E.Mulder, voorzitter van de Stichting Kunstenaarsverzet. Zij vond de tot nu toe gepubliceerde gegevens voldoende interessant om daar meer aandacht aan te besteden. Over dat aspect zijn uitvoerige gedachtewisselingen gevolgd. Tevens kwam uit deze uitwisseling van gegevens naar voren dat het Armandomuseum te Amersfoort (dat wacht op herbouw na de vernielende brand, maar dat in de activiteitenontplooiing des te levendiger is) op zaterdag 3 mei 2008 in samenwerking met de Stichting Kunstenaarsverzet een symposium te Amersfoort organiseert rondom het thema: "Plaats en geheugen bij Armando en Claude Lanzman". Zowel Armando als Claude Lanzman zullen daarbij aanwezig zijn. *Locatie* theater De Lieve Vrouw te Amersfoort. Op zaterdag 3 mei in de avond zal een filmmarathon worden gehouden in dat theater, met films van Armando en Claude Lanzman. **Voor details:** [www.armandomuseum.nl](http://www.armandomuseum.nl)

**Claude Lanzman** (Parijs, 1925) is onder andere de regisseur van de 9,5 uur durende documentaire "Shoah" uit 1985. Deze film, waaraan hij zo'n elf jaar werkte, wordt algemeen beschouwd als de beste documentaire over dit onderwerp.

Op dit moment wordt er gewerkt aan de ontvangst van deze bijzondere gast in Amersfoort, waarbij het ook de bedoeling is dat er een bezoek aan de gedenkplaats Kamp Amersfoort wordt gebracht, met inbrengen van met name Claude Lanzman, Cees Biezeveld en Prof. (em) E.Mulder.

Details worden t.z.t. bekend gemaakt op de website: [www.kampamersfoort.nl](http://www.kampamersfoort.nl)

# Ontvluchtingen Kamp Amersfoort (deel 8)

Regelmatige komen er naar aanleiding van deze artikelenserie reacties binnen die duidelijk maken dat er rondom het Kamp Amersfoort veel meer aan de orde is geweest op het gebied van ontvluchtingen. Er zijn aanwijzingen over netwerken van personen, die bevorderden dat gevangenen uit werkcommando's (dus buiten de poort van het kamp werkzaam) ontsnapten. Die gevangenen werden met gevaar voor eigen leven opgevangen (weggestopt), van eten en drinken voorzien en via een netwerk (meestal na een paar dagen onderduik tot het ergste zoekgevaar geweken was) naar elders weggebracht. De kampkleding die gevangenen aan hadden moest onmiddellijk uit, worden verbrand of begraven, want het vinden daarvan... zou tot de ergste gevolgen kunnen leiden. Wat moesten de vluchtelingen dan aan? Men trok de kledingkast open, gaf iets van de eigen kleding weg. Resultaat: sommige mensen in de buurt van het kamp hadden al hun reserve weggegeven. Dat in een tijd dat er niets meer te koop was.

## Hier volgt een lezenswaardige reactie:

Mijn gehele jeugd woonde ik met mijn ouders en een jongere zus in een thans afgebroken huis aan de Doornseweg te Oud Leusden. Aan de overkant, op steenworp afstand bevond zich de dubbele afrastering, met daartussenin enorme spanjolen van prikkeldraad, van het concentratiekamp Amersfoort. Ontvluchten uit dat kamp was mede vanwege de strenge bewaking praktisch onmogelijk. Toch lukte het soms om uit te breken bv. als de gedetineerden onder begeleiding van de SS in optocht langs trokken naar de Leuserheide of naar een boer, om aldaar te werk te worden gesteld. O.a. moesten er langs de heide, waar de Duitsers oefeningen hielden, zgn. Deckungslöcher worden gegraven. Hierin konden militairen schuilen bij eventuele luchtaanvallen. De enkelen die het lukte om weg te komen verscholen zich meestal enige uren in de bossen van landgoed Den Treek dat ten oosten van de Leuserheide ligt. Als de kust veilig leek, ging men te voet verder. Wij kregen altijd huiszoeking door de SS als er een ontsnapping had plaatsgevonden.

Het zal waarschijnlijk in 1942 of 1943 zijn geweest toen er op een goede ochtend al vrij vroeg werd aangeklopt door een ontsnapte gevangene die zich al enige tijd (een nacht??) in het bos van of bij het kerkhof Rusthof had schuilgehouden en ons om hulp vroeg. Hij droeg sjofele gevangenskleding. Mijn ouders hebben hem iets te eten gegeven en hem van vervangende kleding voorzien, waaronder (dat zie ik nog zo voor me!) een lange beige jas, mogelijk een regenjas. Daarna heb ik hem op mijn moeders fiets naar het station in Amersfoort vergezeld. De man fietsend met mij op de bagagedrager. Zo leek het een vader die zijn kind naar school bracht. Ik ben weer veilig op de fiets thuisgekomen. De kampkleding is door mijn vader, toen wij vertrokken waren, achter ons huis verbrand, wat niet opviel want iedereen verbrandde in die tijd zijn eigen huis- en tuinvuil. Destijds moet ik ongeveer elf jaar zijn geweest want ik ben van 1931. Niemand mocht iets hiervan weten en mijn vader die zijn leven lang dagboeken heeft bijgehouden heeft er om veiligheidsredenen ook niets over geschreven. Het moet toch heel wat voor mijn ouders zijn geweest om dit risico te nemen omdat het zeker voor mij maar ook voor hen heel nare gevolgen had kunnen hebben als de man toch weer zou zijn opgepakt. Zelf besepte ik het gevaar niet, vond het wel erg spannend allemaal.

Nu vraag ik mij af of iemand weet wie deze meneer is geweest. Hijzelf, zo hij nog leeft, zal zich deze vlucht zeker nog herinneren, of het aan zijn eventuele kinderen hebben verteld. We hebben nooit meer iets van of over hem gehoord maar hebben ons na de oorlog nog korte tijd afgevraagd wie hij was. Mogelijk heeft hij 65 jaar geleden zijn naam genoemd maar die is door ons dan niet onthouden. Ik zou het enorm fijn vinden om na al die jaren toch te weten wie hij geweest is en hoe het hem verder is vergaan. Is hij veilig thuisgekomen? Is hij nogmaals opgepakt? Enz. Als u iets weet, laat het horen! Bij voorbaat veel dank.

Ida van de Pol-Mensink  
p.vd.pol@kpnplanet.nl  
030-2201982

## Reacties op oproepen

Sinds het uitkomen van het vorige Informatiebulletin zijn er enkele reacties gekomen. Voor alle oproepen blijven we aandacht vragen!

Op oproep **08-202** over Gerardus Vleugels werd gereageerd door oud-gevangene Bertus de Zoete. Hij had Gerardus Vleugels goed gekend. Ook de heer P.Rodenburg reageerde met informatie.

Op oproep **05-136** over Derk Jacobus (Dick) Groen, een herhaling van de eerdere oproep **04-113**, werd opnieuw gereageerd door zijn weduwe, mw. H.C. Groen-de Galan. Hij moet medio september/oktober uit Amersfoort ontsnapt zijn, is zwervend naar het zuiden gegaan. Via Maastricht en België in het bevrijde Parijs aangekomen, heeft hij dienst genomen bij de Amerikaanse troepen. Via oproepen in Checkpoint (veteranenblad) zijn er reacties gekomen die aangeven dat D.J. Groen met andere



gevangenen buiten het kamp was ingezet bij het rapen van aardappelen, vermoedelijk op akkertjes op de Leusderheide (bekend uit verhalen van oud-gevangenen). Daar zou hij met iemand anders zijn gevlucht. Een ander bevestigde dat hij in St.Nicolas (België) dienst nam bij het Nederlandse leger. Nog steeds is niets bekend over de weg naar Maastricht en het bevrijde Parijs. Ook is nog steeds niet bekend waarom hij in kamp Amersfoort werd gebracht.

De heer F. Kastje uit Amersfoort reageerde op de ontvluchtelingen. Hij stuurde het volgende verslag:

Mijn vader **Johannes Kastje**, was werkzaam aan de ambachtschool aan de Leusderweg. Hij gaf daar de vakken: autotechniek en machine bankwerken. Lange tijd heeft bij ons op zolder (Voltastraat), nog een kerf-machientje gestaan, waar dat machientje gebleven is weet ik niet, maar vader kerfde zelfverbouwde tabak, van particulieren. Voor het kerven kreeg hij dan een beloning in natura (tabak)

Het verhaal dat mijn vader vertelde is als volgt:

Op een middag is hij met zijn vrouw en het op school gemaakte karretje van de Voltastraat uit, via de Leusderweg naar het bos (De Treek) gelopen. Ze wilden brandhout gaan halen. Net voorbij het Borneoplein viel het op, dat achter bijna iedere boom een Duitser stond. Teruglopen was er niet meer bij, ze moesten doorlopen en werden kamp Amersfoort ingeleid. Daar aangekomen, werden de mannen en vrouwen gescheiden. Terwijl die scheiding plaatsvond, kwamen er Engelse vliegtuigen over. Alle vrouwen moesten weg. "Alle Frauen vort", werd er geroepen. Mijn moeder verliet het kamp en ging naar huis. Vader bleef achter

en dacht: "hier moet ik NIET blijven". Hij legde het aan met nog een man, met de opmerking: "Zullen we samen ontsnappen?" "Hier ik heb een tangetje, daar kunnen we het prikkeldraad mee doorknippen".

(ik weet niet waarom, maar hij had altijd gereedschap op zak, wellicht om eventueel het karretje te maken)

De andere persoon wilde niet meegaan, die vond het TE gevaarlijk. In het kamp heerste nog chaos, niemand was nog geregistreerd. Hij maakte van deze onoverzichtelijkheid gebruik, deed net of hij moest plassen bij het hek en knipte de draden daarbij door.

Nadat hij uit het kamp was ontsnapt is hij via De Treek, langs de Dodeweg omgelopen, om via de Hogeweg en De Kamp, de stad weer binnen te komen.

Daarna weer via de Leusderweg naar de Voltastraat.

Rond 18.00 uur was hij weer in huis.

**De kniptang is inmiddels geschonken aan de gedenkplaats!**

Uit Lincoln, Nebraska, USA reageerde Dr. Louis I. Leviticus. Hij reageerde op het artikel over de herdenking van de Kristalnacht en het stuk over kunstenaar H. Henriët.

Verder noemde hij namen van melkboer Van de Pol, die voor onderduik en bonkaarten zorgde, van politiemann Van der Kieft uit Amersfoort, die ook meehielp bij het onderduiken maar niet kon voorkomen dat de familie Van de Pol en Leviticus werden opgepakt. De heer Van der Pol en L.I. Leviticus konden ontsnappen.

Als er Amersfoorters zijn die hem kennen wordt een reactie op prijs gesteld!

CB

## Nieuwe oproepen

**Dit keer een enkele oproep.**

- **08-204 Pieter Hakvoort**
- **08-205 Andries Pasterkamp,**

Deze beide inwoners van Urk werden tijdens een razzia op 22 mei 1944 opgepakt wegens hulp aan onderduikers. Zij kwamen in Kamp Amersfoort. Pieter Hakvoort moet daar nummer 13901 hebben gehad, Block VIII. Uit een brief naar huis werd bekend dat hij in de keuken zou werken. Uiteindelijk werden zij op 4 september naar Neuengamme getransporteerd, waarbij ook Meppen-Verssen wordt genoemd. Ieder die hen hebben gekend, ieder die nadere informatie kan verstrekken wordt verzocht te reageren. De Stichting Urk in Oorlogstijd kan elke informatie gebruiken.

**08-206 H.P.J.(Hans) van Ketwich Verschuur**, was gevangene in Kamp Amersfoort, ging naar Vught

en uiteindelijk naar Neuengamme. Daar maakte hij de ontruiming mee, de inscheping op en de ondergang van de Cap Arcona. Toch wist hij daarvan af te komen en te overleven. Hij keerde terug naar de familie die in Maarn woonde. De heer F. van Ketwich Verschuur vraagt zich af of er nog mensen zijn die Hans hebben gekend, rondom de bevrijding hebben meegemaakt, over hem kunnen vertellen.

Hebt u informatie? Wilt u ook een oproep plaatsen? Help anderen en uw stichting aan gegevens. Reageer! Geef daarbij duidelijk het nummer aan van de oproep waarop u reageert.

**Secr. St. Nat. Mon. Kamp Amersfoort,  
Loes van Overeemlaan 19, 3832 RZ Leusden.  
Tel.: 033-4613129 (graag in ochtend)  
Fax: 033-4615695, E-mail: [info@kampamersfoort.nl](mailto:info@kampamersfoort.nl)**

## Oproep Kahla (Saale-Holzland-Kreis)

De naam Kahla is in Nederland weinig bekend. Het is een kleine plaats in Thüringen, Duitsland. Op de plaatselijke begraafplaats herinnert een sobere gedenksteen aan een massagraf dat hier in 1945 was. Ongeveer 650 slachtoffers van dwangarbeid bij de vliegtuigfabriek "Reimagh" (Reichsmarschall Hermann Göring Werke AG) vonden hier hun massagraf. Allerlei nationaliteiten bevonden zich onder de slachtoffers. Een groep van 90 slachtoffers was afkomstig uit Nederland, België en Frankrijk.

De dwangarbeiders van destijds waren afkomstig van mannenrazzia's en uit de gevangenkampen. Om de oorlogsproductie ondanks de bombardementen gaande te houden werden de slaven ingezet om vanaf juli 1944 tunnels in de heuvels uit te hakken. Bij Kahla werd zo wel 32 kilometer tunnel gehakt! Het begin daarvan werd gevormd door een winplaats van kwartszand van de porseleinfabriek "Kahla AG". In de plaats daarvan werd in 1944 de vliegtuigfabriek daar gevestigd. Het was de bedoeling de productielijnen geheel ondergronds aan te leggen. Eerst kwamen er Italiaanse gevangenen, later Belgen en Fransen. Ze werden allemaal geïmproviseerd ondergebracht, pas later kwamen er verspreid barakken. Toen er Russen werden aangevoerd werden die in tenten ondergebracht. De vliegtuigfabriek is nimmer gereed gekomen.

Er moeten in totaal tussen 15.000 en 18.000 gevangenen zijn aangevoerd. Het onmenselijk zware werk liet minstens een derde van hen sterven. Van hen is weinig bekend. Omdat er aanwijzingen van Nederlandse doden

zijn, moeten er vrijwel zeker ook Nederlandse gevangenen bij Kahla zijn geweest.

In de tijd van Oost-Duitsland (DDR) is de locatie opnieuw voor militaire doeleinden gebruikt. Daarom is er nooit veel onderzoek naar gedaan.

Een andere reden brengt Kahla nog in beeld. In april 1945 trokken tal van dodenmarsen door dit gebied met gevangenen van Buchenwald of zijn vele nevenkampen. Eén van die dodenmarsen passeerde ook Kahla. Op dit aspect wordt nu (hoe tragisch ook) niet verder ingegaan.

### Bijzondere oproep:

In Duitsland wordt nu onderzoek gedaan door Marc Bartuschka. Deze Marc heeft laten weten dat volgens zijn onderzoek enkele honderden dwangarbeiders afkomstig waren uit Nederland. Hij zoekt naar mensen die over het werk daar kunnen documenteren of als overlevende daarover nog kunnen vertellen.

Wie heeft er documentatie over Nederlandse dwangarbeiders in Kahla? Wie heeft daar slaaf gewerkt en kan er nog over vertellen?

Reageer! Als intermediair zal ik zorgen dat de informatie bij de onderzoeker komt!

Cees Biezeveld.

---

## Vrijwillige bijdrage 2008: geen acceptgiro meer!

Vele jaren kreeg u een brief met afscheurbare acceptgiro om een vrijwillige bijdrage over te maken voor het werk van de Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort. In januari kreeg u een groene antwoordkaart om een eenmalige machtiging uit te schrijven die wij dan kunnen incasseren. Dat spaart ook een hoop onkosten. Heeft u hem al ingestuurd of zelf een bijdrage overgemaakt? De vrijwillige bijdragen en donaties hebben de afgelopen jaren steeds alle kosten gedekt die niet door de regeringssubsidie werden bestreken.

De inkomsten en uitgaven van de stichting worden jaarlijks streng gecontroleerd door een accountant, door de departementale subsidie moet zelfs aan extra controle-eisen worden voldaan. De stichting heeft ook over 2007 weer een goedkeurende accountantsverklaring gekregen!

## Fiscale goedkeuring (ANBI)

Per 1 januari 2008 zijn er nieuwe fiscale bepalingen in werking getreden. Giften / donaties aan instellingen voor algemeen nut zijn alleen fiscaal (onder bepaalde voorwaarden) aftrekbaar als de instelling waaraan die zijn gedaan door de Belastingdienst erkend is.

De Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort heeft bij beschikking d.d. 20 september 2007, Fiscaal nummer 8163.52.276, voor onbepaalde tijd deze erken-

ning als Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI) gekregen. De website van de Belastingdienst kende begin januari in de opsomming van de ANBI-instellingen fouten. Onze stichting is nu wel te vinden op de lijst van erkende instellingen.

---

## Steun aan Kamp Amersfoort – *Fiscale mogelijkheden*

Wie geld geeft aan goede doelen kan onder zekere voorwaarden (boven een drempelbedrag) aftrek krijgen bij de inkomstenbelasting. Wie een schenking voor tenminste 5 jaar (of langer) bij notariële akte doet in de vorm van een lijfrente, mag dat bedrag zonder grens opvoeren. Ook is het mogelijk de stichting te bedenken door legateren via een testament. Iedere notaris kan daarover informatie verschaffen. De stichting kan hierin eventueel ook bemiddelen. In de afgelopen tijd is hier kleinschalig gebruik van gemaakt. Wie volgt?

### " IN MEMORIAM "

Het bestuur kreeg een bericht van overlijden van oud-gevangene:

**Pierre Paul Gérard van Leeuwen**, geboren 10 oktober 1924, overleden te Cranendonck op 8 juli 2006. Zijn laatste woonplaats was Cranendonck.

**L. Verhoeven**, geboren 13 augustus 1923, overleden te op 27 december 2007.

**Herman Jan de Wilde**, geboren 22 augustus 1921, overleden te Groningen op 18 februari 2008. Zijn laatste woonplaats was Groningen.

**Theo Tipker**, geboren 18 juni 1923, overleden te Rotterdam op 26 februari 2008. Zijn laatste woonplaats was Rotterdam.

**Pleun den Uil**, geboren te Sliedrecht op 2 augustus 1924, overleden te Rotterdam op 29 februari 2008. Zijn laatste woonplaats was Bergschenhoek.

Aan de familie is condoleance betuigd. Ook vanaf deze plaats wordt onze deelneming uitgesproken.

*Het bestuur.*

**Stichting NATIONAAL MONUMENT KAMP AMERSFOORT**

**Opgericht 28 maart 2000; Register KvK 32079321.  
Secr.: Loes van Overeemlaan 19, 3832 RZ Leusden.**

# **“Kamp Amersfoort”**

## **PUBLIEKSRONDLEIDINGEN 2008**

**In 2008 worden er bij de gedenkplaats “Kamp Amersfoort” weer rondleidingen met gidsen voor het publiek gehouden. Inschrijving vooraf is dan niet nodig. De organisatie wordt verzorgd door het Nationaal Monument Kamp Amersfoort & 't Gilde Amersfoort.**

Data en tijdstippen:

<b>ZATERDAG</b>	<b>26 APRIL</b>	<b>2008 AANVANG 14.00 UUR</b>
<b>ZONDAG</b>	<b>25 MEI</b>	<b>2008 AANVANG 14.00 UUR</b>
<b>DONDERDAG</b>	<b>19 JUNI</b>	<b>2008 AANVANG 19.00 UUR</b>
<b>ZONDAG</b>	<b>27 JULI</b>	<b>2008 AANVANG 14.00 UUR</b>
<b>DONDERDAG</b>	<b>28 AUGUSTUS</b>	<b>2008 AANVANG 19.00 UUR</b>
<b>ZONDAG</b>	<b>28 SEPTEMBER</b>	<b>2008 AANVANG 14.00 UUR</b>

Er wordt een bijdrage gevraagd van € 3,00 per persoon (jongeren tot en met 10 jaar € 1,50). De opbrengst komt ten goede aan het werk op de gedenkplaats. Aanmelding vooraf is niet nodig.

De rondleidingen die omstreeks anderhalf uur duren, gaan altijd door, ongeacht de weersomstandigheden. Na afloop van de rondleiding is er gelegenheid om documentaires te bekijken (vanaf juli wordt de nieuwe documentairefilm “Kamp Amersfoort” verwacht!).

Plaatsen fietsen: fietsenstalling.

Parkeren auto's: zie aanwijzing ter plaatse.

### **Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort**

Loes van Overeemlaan 19, 3832 RZ Leusden (voorheen Appelweg 3, 3832 RK Leusden)  
De Loes van Overeemlaan (Amersfoort / Leusden) is een zijweg van Laan 1914 in Amersfoort-Zuid. Bereikbaar via N227 (Amersfoort – Maarn) en van A-28, afrit 5.  
Tel.: 033-4613129 / Fax.: 033-4615695.

[www.kampamersfoort.nl](http://www.kampamersfoort.nl) & [info@kampamersfoort.nl](mailto:info@kampamersfoort.nl)